

Magyargyász, átok és pódium

II.

SZÉP DOMOKOS ANNA. „Csak az ég van feketére festve” – Szász Tamás, a pogány mondja Tamási első novellájában (1922), aki háza szent jelét, a bádokeresztet lelövi. Említettük, váltó időt élt a magyarság s vele Tamási Áron. Aki vesztett háború katonájaként tért haza. De hol a haza? A szülőföld és a hon kettészakadt. Kettős tragédia fájdalma omlott rá: honpolgári fosztottságában a székelység árvaságára is döbönt: „Az idő románba fordult.” Amit már a Szász Tamás...-ban, mint hitével, Istenével való magánviaskodását is elbeszélte. S a következő években az *Ősvigasztalás* című darabja, prózai munkái, a *Szűzmáriás királyfi* a váltóidő megszenvedettségének tragikusra hangolt változatai. Említettük, 1926 nyarán tért haza Amerikából, s 1928-ig összesen négy novellát írt, publicisztikát is keveset, bár többet, mint amennyit a gyűjteményekből ismerünk. Lekötötte ambícióját és idejét a regény, mely 1928 telére készült el, és nyáron, az író magánkiadásában, banki garanciával jelent meg. Szeptember végi kisbaconi időzítésétől számolva négy hónapban öt novella született. Ami eggyel több, mint amit Tamási számolt 1942-es összes novelláinak mutatójában. Mert a *Szép Domokos Anna* fogantatását 1929-re jelölte, valójában 1928 decemberében jegyezte, s az *Ellenzék* karácsonyi száma közölte. Találó szerkesztéssel (Kuncz Aladár), mert azon az oldalon Áprily Lajos készülő darabjából, az *Idahgyi pásztorok* két jelenete is olvasható.

A *Szép Domokos Anna* iránt jobbára közönyt mutat a Tamási-irodalom, mert Z. Szalay Sándor tanulmánygyűjteménye (1991) és Sipos Lajos kitűnően dokumentált, pontos filológiára alapozott életrajza (2006) sem említi. Tamási két-kötetes életmű-válogatásában (1974) Féja Géza szerkesztő harmincnégy novella sorába nem érdemesítette illeszteni a *Szép Domokos Annát*, és vallomásos kismonográfiájában (Tamási Áron) se érinti. Németh László sietős-főlényes mondatban elintézte: „rosszfajta szimbolizmusba pácolt »prózai ballada«, szerzőjének „nagy hajlandósága van hamis műfajokra” (*Két nemzedék*). Okunk van hát

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999). Legutóbbi kötete: *A Nemzeti varázskörében* (2019).

érvelni Tamási balladájának kivételes volta mellett, feltárva művészi és drámai létformálódásának, gondolkodásának geneziséjét.

Bözödi György a *Népiség az erdélyi irodalomban* című tanulmányában írja: „Szabó Dezső az ősapja annak, ami ma székely irodalom” (Termés, 1943. tél). Tamási és Nyirő József íróságát Bözödi hevült „szabódezsőségekben”, esztétikai siketséggel is véleményezte. Mondván: a művekbe „ők maguk vonulnak be a nép helyett”. Mintha Tamási közügyi szavát a *Brassói Lapok*ban, az *Ellenzék*ben s annyi más fórumon nem hallatta volna. És Bözödi a történész földszintes észjárásában fölfelé se tekint; arra, hogy Ábel nem egy bolyongó magányos, hanem a legényke életben maradása a kollektív magány erejének, vagyis a remény, a megmaradás példázata is. A *Székely bánja* szerzője a *Csalóka szivárványra* is legyintett, tragikus mélységét nem érzékelt. Kései posztmodern proféták figyelmébe ajánljuk: Tamási nem olvasta se Artaud-t, se Lévi Strauss-t és más teoretikusokat sem. Kisebbségi tanulmánygyűjtemény ugyanis hatalmas jegyzet-áramokkal koszorúzva a Színház és rítus jegyében született (1997), csak épp azt feledve, hogy amit írt Tamási, sorsa íratva vele prózában, drámában, publicisztikában és esszében. Még ha Balázs Imre József szerkesztő úr, a Tamási-tanulmányi ösztöndíj első kitüntetettje (1993), sajátos-magos igénye folytán egyetlen írását sem érdemesítette esszéantológiájába. Bözödi György véleményéhez anynyit, Tamási Áron és a székely irodalom nemzője mindenekelőtt: a világháború – és végzése: 1920. június 4. Mert, ha nincs világhatalmi szétszaggatásunk, valószínű, hogy Kós Károly Pesten egyetemi tanár, s tervezi a nagyhaza templomait, hivatalos épületeit, magánházait; Tamási Áront se sürgeti haza az író-ság, és a tennivaló csapatos kényszere, hanem ígéretéhez híven tíz esztendőre marad Amerikában; Kemény János aligha ambicionálta volna oly programosan a helikoni együttléteket; Bánffy Miklós pedig jobbára Pestről, Reviczky utcai palotájából kíséri figyelemmel bonchidai birtokának ügyeit, s a maga írónivalójával bíbelődik. Benedek Apó, persze ha Pesten marad, a *Jó Pajtással* foglalatosskodva nem hal bele a *Címborát* szerkesztve – mint történt, a szatmári kiadó nemtelen, alvilági ügyködése folytán (1929). Dsida Jenő a *Psalmus Hungaricus*s aligha jajdulta volna „árva népe” sorsát, és Reményik Sándor se kényszerül megrendítő Végvári-híradásaira.

1920 után gyászba kényszerült teremtésben, ezeréves sorsunk lenyomataként hatalmas szellemi-művészi fejezet született Erdélyben.

Hiába is keressük-kutatjuk: Trianon mint sorsmeghatározó név és végzetes utalás Tamási egyetlen írásában sem szerepel. Noha a lélekomlasztó fordulat változatos kifejezéseire akár szótárt szerkeszthetnénk. Ugyan, miért nem írta le, s miért választékos némasága? A piavei hadszíntéren 1918 novemberében elcsitultak a fegyverek; omlottságban, keserv'-ben indulat és letargia – a katonák hazatértek a frontról. Tamási kora őszi szabadságáról már csak Szászrégenig vonatkozott. December 6-án a románok elfoglalták Székelyudvarhelyt, ezzel Farkaslaka s benne Tamási Áron kézhezvétele is megtörtént.

1918 decemberétől a budapesti politika széljárása már nem érte el Udvarhelyszéket. Ilyenképpen Tamási Áron az idegen uralmat nem 1920-tól számolta, hanem a háború befejezésétől, 1918 végétől. Egy végzetbe sűrűsödtek benne az omlottsági fokozatok, írásaiban ezért sem dátumozta s nem címkézte a történelmi, politikai eseményeket. A kettő: egy; a háború vert katonája hazáját is veszítette. Melynek fájdalmában Isten- és Feladatkereső székelyekkel népesítette be a húszas évek novelláit. Szabó Dezső hatás? Vélhető, az egykori udvarhelyi tanár némely regényét olvasta, talán az 1919 tavaszán megjelent *Elsodort falu* is eljutott a 20–22 között Kolozsvárott tanuló Tamásihoz. Egykor nagyhatású regény; a szöveg áradásában templomi áhítatok, litániás pillanatok visszatérően magasztosítják a történetet. A lövészárkokban efféle helyzetösszegzéssel szolgál Szabó regénye: „Most Európa földjében tízmillió gyilkos és gyilkolt dermedt szeme néz egymásra.” Mire katonatársa: „Ha kiszabadulok ebből a bűdös nyavalyából, hazamegyek, beveszem magam a szőlőmbe a pincében, megiszom az utolsó négy évnyi termésem, s akkor úgy forduljon fel a világ, ahogy neki tetszik, én úgy is fordulni fogok vele.” Avagy az egyetemleges vérözön végi mámor leírásában: „Mint egy vízőzönös tavaszi áradás, a megáradt ember elmosta bennük a katonát, s százezernyi arcból mint friss diadal ragyogott ki a feltámadott Krisztus.” Tamásinál nem ily fényes és egyszerű a feltámadás. Prózában és színi játékaiban mélyebben viaskodik, a drámát éli, szenvedő hőseivel. Említettük: Szász Tamás lelőtte a bádog-Krisztust. Neki nem ragyogott a kereszten. New Yorkban (23–26) sem más az indulata, mint volt Kolozsváron: „esztendő sem kell, s bocskorra kap a világ” – ijesztgetett Bakk Lukács a *Zeng a magosságban* (1924), s ami történik: dráma. A fájdalmas megrokkanásban mennyekig hatol a kétség: „Nincs lakója az égnek! Sem Isten, ha tűri ezt! Hordjatok tüzet, hogy égjen meg, akinek lelke nincsen!” Keserve és népének árvaságba hullott indulta pogányba is fordította Tamási küzdelmeit. Amit nem tekinthetünk hitbéli volta tagadásának. Mert viaskodás feszül benne, keresztényi alapozottságú, ahogyan az Apostolok Cselekedeteiben olvasható: „a pogányokra is kitöltetett a Szent Lélek ajándéka” (10/45).

Ám ne feledjük, az élő magyar irodalom java kávéházból, hátországból figyelte s írta az eseményeket. Szabó Dezső is, aki lévai és ungvári tanárként ugyan közelebből látta a történelem rettenetes áradását, de mégsem pergőtűzben, katonaként. S aki egykor Délvidéken született (Kosztolányi), vagy Fogarasban tanított (Babits), a Léván és Szakolcán tanárkodott (Juhász Gyula), majd fájdalmas siratókban, jajdulásokban panaszták a diktátumos döntést. Bennük már emlék, s nem a mindennap megélt keserv' robbantotta a verseket és a prózai írásokat. Ellentétben Tamási Áronnal; a piavei tűzkatlan poklából került a másik mélységbe – a hazából való kivettetés és a hétköznapi megnyomorítás szüntelen próbatételébe. A személyes omlásban vérzik a Kollektív is, a lelki-megroppanás közösségi dráma. Mert a szülői ház, a család s a szülőfalu, vele a székelység mint népközösség szenvedése már az egyetememes emberi lét kérdéseit kísértette. Említettük: így mítoszi, váltó idő, s a dráma megnyílik a kezdő

szépíróban is, ezért pályázott oly hamarost' az *Ősvigasztalással*. Hazatérve is folytonosan lappang darabíró kedve és elszántsága. Amelynek igazolása a *Domokos Szép Anna* is. A novellák közé ékelődött, ám drámai sűrítettsége okán merőben más, mint a megelőző Tamási-írások, és különbözik a későbbiektől is.

Láng Gusztáv Tamási novelláit elemezve (*Székelyföld*, 2006/1) érzékenyen jellemzi a balladás jegyeket: „Ilyen a fekete madár, a gyász hír hozója, majd Domokos Anna égbe emelője. Ilyen a csábító kísértet, melyről kiderül, hogy a háború angyala.” Utaltunk rá, Tamási megismerhette Kriza *Vadrózsákját*, mely éppen udvarhelyi gyűjtéssel indul, Kodály varázskörében és Ferenczy Zsizi pódiumi szereplései is megerősítették és mélyítették figyelmét a ballada iránt. Ha nincs is nyoma, bizonyosnak tudható, hogy legénykorában, Farkaslakán a téli estéken, a guzsalyosban hallott komor elbeszélő verses történeteket. Bizonyos továbbá: az udvarhelyi Római Katolikus Gimnázium diákja Arany János balladáival is megismerkedhetett; talán Szemlér tanár úr dolgozatot íratott a székely legénykéekkel, akik az *Ágnes asszony* vagy a *Mátyás anyja* elemzését Greguss Ágost meghatározásával indították: „A ballada: tragédia dalban elbeszélve.” Láng Gusztáv igazolja: Tamási mély stílusismerettel, érzékenységgel fonta egybe a maga történetét más balladákkal: „Feldereng a lány és a halál története; a halott vőlegény balladája, a párja halálát túl nem élő szerető tragédiája (Kádár Kata: csak a Tamási novellában felcserélődnek a szerepek: a lány megy a fiú után a halálba). A vízbe vetett virágcsokor is kapcsolatba hozható a Kádár Kata »két kápolna-virág« motívumával, hiszen itt is a halni készülő lányt jelképezik a virágok, mintegy előre sejtetve a véget. Azzal a különbséggel, hogy ez a jelképiség nem átváltozás formáját ölti, hanem a szimbolizmus korrespondencia-elvehez közelít.” Izsák József Tamási-portréjában kitüntetetten említi: „A népballada ritmusát, szerkezetét, képanyagát követő *Szép Domokos Anna* a legszebb háborúellenes tiltakozás. A *Kőműves Kelemenné* régies félmúlt igealakjai, a komorságot, a drámai feszültséget intonáló ismétlések a szeretőjét mindhiába váró Szép Domokos Anna hervadását és pusztulását különös zenei effektusokkal festik alá.” Pusztulás volna, mint Izsák írja? A pusztulás: megsemmisülés. A halál csak fizikai hullás. Anna sem pusztul el, mert Tamási feltámasztja, s a mennyben és a pokolban tovább éli, sistergi igazságát.

„LAKODALOMBÓL TEMETÉS” – összegzi Voinovich Géza Arany balladáiról való akadémiai felolvasásában *A varrólányok történetét* (*Budapesti Szemle*, 1917, 483. sz.). Akár a *Szép Domokos Annát* is jellemezhetjük hasonlóan, s még az is közös, hogy végig párbeszédben íródott. Továbbá: „feldúlt szerelmet rajzol, a lány kitörő bánatát halott kedvesének láttán.” Némi különbség, Tamási Annája kedvesét holtan se láthatja, mert a fekete madár mint hírhozó tudatja: idegen országban a sírja, elnyelte a véres háború. Hűség dolgában a Bor Vitéz mátkáját inkább asszociálja, aki a Várakozás állhatatos, s utánahal kedvesének. Imre László sokszempontú, elmélyült könyvecskéjében (*Arany János balladái*) sorolja: a tragédiába forduló történetek főként asszonyalakjai miféle lelki rokkánások, látomások, halál módok áldozatai. Ellenben Szép Domokos Anna kísértő

próbatételek után, a fekete madár gyászjelentésére holtából újraéled. Bánata kozmikussá nő, s kiáltására „felette a mennyég döndülve meghasadt”. A kép krisztusi, a felfeszítettségi fájdalomra is utal, mert Lukács evangélista tudatja: „És meghomályosodék a nap, és a templom kárpitja középen ketté hasada” (23/45). Ebben a szíve hasadt árvaságban Anna végrendeletesen szólítja az Istent: „verd meg örök haláloddal, akik háborút indítanak, verd meg pokol kínjaival, akik népeket zúdítanak. Verd meg az eszűket, akik a háborút földre kitalálták, verd meg szívüket, ki a szeretőket, egymástól megfosztják.” Itt még emberléptékű az átok, mert kedvesét siratja, ám a fekete madár, mely a *Mátyás anyjában* hollóként közvetíti a leveleket, a *Vörös Rébékből* a kísértő gondolatok kergetni való madarát is idézve, égbe röpteti a lányt. Aki előbb az Úrtól, aztán a pokol angyalaitól kéri számon a földi háborút, s majd az átváltozás antropomorf dimenziójában a Hold és a Nap képében tetőzik az átok: „Verjen meg az Isten, háborúcsinálók!” Bertha Zoltán a hivatkozások káprázatos tűzijátékával igazolja Tamási írásának szakrális szuggesztíóját; ám abban pontatlan, amikor Anna állapotát „jajongásá”-nak jellemzi (*Székely Homérosz*). Mert a kifejezés nem a szakralist asszociálja. Inkább valami pánikos, összevissza kétségbeesést, hisztériát sugall. *Szép Domokos Anna*, ahogy Bertha is okkal mondja, kozmikus, letisztult és célirányos; az úrbeli visszhang a Mindenség ítélete. Záró sora: rövid mondatos összegzés; ÁTKOT zuhogtat a Földre. Szép Domokos Anna árvasága immár a mítoszi magasból betერი a világot.

A felfeszítettséget említettük. Isten-ember a keresztfán, midőn túl a végső sóhajon „Én Istenem, én Istenem! Miért hagyta el engemet?” (Márk 15/34). Fájdalmas, számonkérő, ember voltában átokkal búcsúzik Anna, aki azért mégiscsak Istenre bízva a büntetést, az író történelmi-politikai keservét sistergi. Vajon csak a múltbeli indulattal halljuk Anna átkát? Csak a népek, nemzetek közötti vérző veszteség, a háború víziója feszül benne? Tamási közügyi írásait, leveleit, s egyéb megszólalásait ismerve: bizonyosan nem.

DECEMBER a trianoni kénytelen házasság politikai próbatételét is jelenti: Románia választásra készült. Tíz éves a Gyulafehérvári Nyilatkozat, melynek minden pontja a becsapottság dokumentuma. A *Keleti Újság* emlékeztetőül újra közölte, melynek egy mondatát idézzük: „Teljes nemzeti szabadság, az összes együttlakó számára” (1928. XII. 3.). A kolozsvári Székely Társaság összejövetelének bevezetőjében Nyíró József is már némiképp a választásra hangolt: „A magára hagyott, gazdaságilag tönkrement nép egész belső világára sötét fátylat vet szomorú helyzete. Elnémult a megcsodált népdal, már nem születnek világhírű balladák, a népművészet számtalan értéke is kincse kiveszőben van” (1928. XI. 25.). Tízestendős korrump, gyakran polgárháborús viszályig feszített közélet és választási hangulat után a kormányzat, időszerű nemzetközi tárgyalásainak érdekében is, tisztességes választást ígért. Még ennek előtte a liberálisok buktak, őszön Maniu Gyula lett a miniszterelnök. A gyulafehérvári hivatalos ünnepet lemondták. A békére szólító kormányzati taktika és alanti hivatalosokban, a néplek-mérgezőkben a tartós gyűlölet kettőssége hatotta át december első felét.

Mert ma látjuk: akkor alapozódott, „az együttlakók” jogának kiforgatása évszázados román nemzeti program. Biztató jel, hogy a cenzúrárt eltörölték, s valóban a választás jogi akadályok nélkül ígérkezett. A még olyan ámitás is hírlapi témává emelkedett, hogy a Liviu Rebreanu vezette bukaresti Nemzeti Színház bemutatja Madách *Tragédiáját*. Goga ugyan lefordította, a blöff többször megismétlődött, de azóta se került román színpadra.

Első alkalom, hogy a Magyar Párt egyedül készült a parlamenti megméréstésre. A magyarok Néppártja ugyan az egység jegyében visszalépett, ám néhány képviselője megszegte a pártbecsületet, s a román kormánypárt képviselőjében jelöltette magát, mire Kós Károly alelnök lemondott. Belháború és dermedt pillanatok a nacionalista szorításban is. Bánffyhunyd közelében botokkal és kövekkel támadták meg a magyar képviselőjelöltek kocsját, Nagypetriben a görögkatolikus pappal az élen a nép eltorlaszolta az utat a magyar jelöltek előtt. Kolozsváron a plakátokat tépkedték. A szavazásra jogosultságot igazoló névjegyzékekről lehangyosítottak dolgában, a nyilvánvalóan irányított csatlások ügye még a választások után is éles viták tárgya.

Háború ez is a százesztendő viaskodásnak még csak a kezdete. A Magyar Párt, amelyben is feszült a népi vonal és az urak vonala, egységre és szavazásra szólította híveit, s bár a magyar újságok, mint azóta is annyiszor, sikert harsonáztak, de a *Keleti Újság* főcímben tudatta: „Minimális érdeklődés Kolozsváron.” A térségben százhetvencen szavaztak a Magyar Pártra, de a lista szerint százhetvencen nem mentek el szavazni. Mikó Imre így összegezte az eredményt: „172 699 szavazatot adtak le a Magyar Párt szorzójeles listájára, vagyis tízezerrel többet, mint az azelőtti évben a magyar–német kisebbségi blokkra együttvéve. Tizenhat magyar képviselő és hat szenátor jutott be a parlamentbe” (*Huszonkét év*). A három székely megyében a magyarok nyertek, de a kormánypárt és sokféle apró román párt is indított jelölteket, úgyhogy Székelyföldön is tudták morzsolni az egységet. Tamási *Gazdag Erdélyi Karácsony* című pamfletjében varázslatos derűvel jellemzi a választás utáni magyarság ügyét. Mit hozott az angyal? „A Magyar Pártnak hozott három hatalmas fekete csomagot. Amikor azonban bontani kezdték, felrobbant mind a három, s megölte az egész vezetőséget. A hatóságok kinyomozták, hogy a három hatalmas csomagban a három székely vármegye panaszai voltak bepakolva, amiért velük csak választások idején törődik a Magyar Párt.

HÁTRATEKINTVE az 1928-as esztendőre, sok más gyúanyag is élesíthette Tamási kedélyét. A hétköznapiakban is háborúcsinálók gerjesztették az indulatot egysorsú ember és ember, író és író továbbá művészeti törekvések között. De annyi más is erjesztette a viszonyokat; a fensőbbeségtudat, hivatali süketség; hozzá: az anyaország és Erdély között is fel-felszikkasztott a közhangulat. „Két lélek kering Gyergyó felett!” – írta Tamási fanyar bemutatkozásaként a *Brassói Lapokban* (1928. VI. 30.), mely a „magukra maradtakért való küzdelemben” látja a megosztottságot. Egy irodalmi est megrendezése is már hiúsági és érdekszemponatok szerint megosztotta a gyergyói hivatalos magyarokat.

Tapintathiány Budapesten: áprilisban a Kisfaludy Társaság egymás ellenében két erdélyit jelölt tagnak: Gyallay Domokost és Áprily Lajost. Megismételt szavazás után (április 17.) Áprilyt véglegesítették. Gyallay ártó voltáról, az erdélyi irodalombomlasztó szelleméről, éppen Benedek Elek védelmében, társaival Tamási többször nyilatkozni kényszerült. Egy élesebb konfliktus is lobbant áprilisban. Tabéry Géza *Idegenek lettünk* címmel Ravasz László cikkére és Rákosi Jenő nyilatkozatára válaszolt a *Magyar Hírlapban*, miszerint „Ady skizma” jellemzi az újkori erdélyi irodalmat, mely „aggodalomkeltően helyezkedik szembe a hazaival”. A nagyváradi író így felelt: Ady „számtalanszor volt pajzs, mely a sovinizmus reánk zúdult nyilait feltartotta. Ezt ma az erdélyi szervezett munkás éppúgy tudja, mint az erdélyi gróf” (1928. IV. 22.). Egy hétre rá Ligeti Ernő *Ady járvány Erdélyben?* címmel történelmi és társadalmi érvei a különbözőségek természetes voltára utalt: „Más volt és más lesz az erdélyi irodalom képe nem Ady Endre miatt, hanem immanens történeti változások miatt” (IV. 29.). Ha meggondoljuk, hogy Berzeviczy Albert, a Kisfaludy Társaság elnöke is megszólalt, Szász Károly Reményik Sándor poézisével bajmóldott, akkor az erdélyiek, így Tamási Áron különösképp gondolhatta, a viszály súlyosabb, mint az Ady-vád: a hazai konzervatívok nem értik a kisebbségi magyar sors antinómiáit. A budapesti viaskodást Szekfű Gyula erősen összegezte a *Helikon* induló számában: az Ady-kérdés nemzedéki vita, egy-két évtized és elcsendesül, „az idő behordja magát”. Ami már súlyosabb, a „magas ló”, ahonnan a külföldiek oktatnak. „Azt is kérdezhetné az erdélyi magyarság, miért akartok rajtunk uralkodni?” (*Erdélyi Helikon*, 1928/1). Ismerős attitűd az elmúlt évtizedekből is, mert-hogy: „hol nemzeti érzésben, hol erkölcsben cenzúráztok bennünket” – folytatta a történész az erdélyiek nevében. Ami pedig különbözőség: az „szükségyszerűség, melyet az erdélyi léleknek magára hagyottságában meg kellett szülnie, ha nem akar elpusztulni”. Az *Erdélyi Helikon* ebben a számban hazai íróit is kérdezte a magyarhoni vitáról. Benedek Elek a magyar irodalom egységét hangsúlyozta, R. Berde Mária jobb szemmértéket igényelve, Ravasz László számonkérő hangjára is utalt: „vérbeli erdélyi létére ennyire félreismeri az erdélyi lelket”?! Megjegyezzük: a *Magyar Könyvbarátok Lapjába* írt Ravasz-cikket (1928/1) inkább a féltés vezette, mert így zárta cikkét: „a magyar nyelv csak egy irodalmat bír el, két irodalom két lelket teremtené. A kétlelkű nemzedéknek pedig egy lelke sincs” (1928/1). Kós Károly helikoni vélekedése szerint korábról való a gond: 1868 után kezdődő centralizálás lefokozást eredményezett, mert: „Erdélyt kultúrfogyasztásra szorította”. Makkai Sándor: hogy Erdélyben főképpen az Új érvényesül, ezt „nélkülözhetetlennek tartom”. Folytatódtak a válaszok a folyóirat 2. számában. Molter Károly némi ironiával mondta: némelyek tízperces rádió- vagy újságnyelvnyilatkozatokban „az itt élő fiaitól féltik Erdélyt”. Miközben „az erdélyi nemzetibb”, mert napi feladvány: „a létküzdelem nemzeti küzdelem”. Egyébiránt pedig: „Kritikát és nem vállonveretést!” Reményik Sándor: A Ravasz jelezte skizma: „Nem skizma, mert akkor a múlt is az volt.” Spectator: számúzóttan az állami és nemzeti szabadság paradicsomából „Nem engedhetjük

meg magunknak a polgárháború fényűzését.” Szentimrei Jenő Ravasz Lászlóra is utalva mondta: „hivatalos tekintélyek elpályáztak... Magyarországra apelláltak, de lássuk be Budapesten könnyebb magyarnak lenni, mint Kolozsváron.”

Ám azt is lássuk be: ha Kolozsvárott Budapestnek kaserolnak, már hibádzik az egyenes, tiszta beszéd és szellem. A háborúság, a rontás angyala telepszik a műveket, napi gondokat és sorskérdéseket érintő ügyekre. Mint történt a *Szűzmáriás királyfi* dolgában is: Szabó Dezső otromba iratát a *Keleti Újság* sietve újraközölte, s mint Kacsó Sándor írta: „az volt a célja ennek az egész kavarnak, hogy itt ható mérge legyen belőle...” A szervezett alattomoság valóban hatóan mérgezte a légkört, uszított a közös nyomorúságban. Amely évszázada változatlan, azóta is fáradhatatlanul működik. Keserves, önemésztő küzdelem. Mert esztétikai érvek helyett Szabó Dezső a maga öntetszelgőn kegyetlen stílusa a fővárosi fölényében tetőzött, amikor közölte: „Nem fedezek fel kis fiatal nimolistákat, akik mert komoly munkára képtelenek, írással akarják életük üzletét csinálni” – ezt már Párizsból küldött Erdélyi szomorúság című cikkében üzenté (*Előőr*, X. 7). Szabó Dezső tajtékos dühe mélyén tájékozatlanság is rejtezik. Mert a *Szűzmáriás királyfi* előtt (1922–26) Tamási írt húsz novellát, amelyből legalább tíz olyan remekmű, aminőt Szabó Dezső soha nem alkotott. Egyébiránt Szabó Dezső nem csöndesedett, még egy cikkben, már nevek említése nélkül tovább fölényeskedett „Felráztam az erdélyi pocsolyát, előhívtam piszkait, bacillusait, apró kis szörnyetegeit” (Erdélyi tanulságok. *Ellenőr*, 1928/24–25). Amúgy pedig: az erdélyiek „műveletlenek”, továbbá: „képtelenek egyetlen irodalmi gondolatot kidagogni”. Nagy Péter *Magyar Káosz* címmel Szabó Dezső pamfletjeinek szerkesztője (1990) azért mutatkozik selejtesnek, mert csak az első, a *Sületlenség* című cikket közli, a további két írás már azt igazolja, hogy Szabókáosz keletkezett az erdélyi irodalom felől való vélekedésében. Idézett minősítések igazolják, hogy mélységes tévedésben volt az *Ellenőr*, amikor az októberi zeneakadémiai tudósítását így zárta: „Erdélyi estét rendeztek a legsodálatsabb erdélyi erő: Szabó Dezső nélkül.” Szabó Dezső egy nemzedékre valóan kiírta magát Erdélyből, majd újabb nemzedék termett, érkezett és némelyike „szabódezsőzött”.

Regénye körüli küzdelemben Tamási nem óhajtott vitézsi ezüstöt szerezni, ám a *Gazdag erdélyi karácsony* címmel szatirikusra formázott jókívánásai sorában az angyal ajándékairól tudósított: „Benedek Eleknek hozott egy kéziratot Szabó Dezsőtől a következő sorok kíséretében: »Az erdélyi drága magyar gyerekek sorsa miatt már nagyon régen nem tudok aludni. Kérem, osszuk meg a gondokat, és közölje le írásomat, amely a legjobb, ami szerény tehetségemtől telik.«” A *Mai Világ* című kolozsvári lapban (XII. 25.) közölt pamfletjében Tamási az emberi esendőségek mellett élccel talált számos olyan konfliktusra, amely intézmények, újságok, egyházak, politikusok, írók világából a kisebbségi lét kötelező éberségében a cselekvésképtelenség, a hiúság jeleit vonta a kacagás ítélő táblája elé.

Átok és keserves kacagtató: a Megváltó születésének ünnepén kétféle hang – *Szép Domokos Anna* és a *Gazdag Erdélyi Karácsony*.

Felmerül: mennyiben novella, pontosabban novella-e Szép Domokos Anna története? Nincs strófákba szedve, ne keressünk rímeket, abban viszont a székelly népballadák javát idézi, hogy tragikus női sorsot beszél el. Vargyas Lajos idézett monográfiájában kifejti: „a ballada »államtalan«, »ellenségtelen« szelleme, ami elválasztja hősetől, ennek az állapotnak a kifejtése, s ezért jelenhetett meg benne az általános emberi probléma...” Tamási balladájára is áll, de épp az az érdekessége, hogy Anna a bűnöst, a konkrétat kutatja, mert hősének fájdalma folytán köze van az általános veszteshez. Mégis marad az általánosban, vagyis tartja azt a magasságot, ahová a lányt röptette. Ismétlései, rövid szóváltások, a történet lejtése, emelkedése benső fűtött líraiságot teremt, egy érzékeny előadó árnyalatokkal s költői szárnyalással mondhatja. Játshatja, színpadi jelenésként élheti is. Imre László idézi Bronsont: „Mikor nem ballada egy ballada, Ha nincs dallama.” Tamási korábbi novelláit Féja Géza prózában elbeszélte balladának mondja; a Szép Domokos Annát drámává érlelt balladának jellemezzhetjük, mely sorsát belső dallamossággal a tragikusig fokozza.

Szerkezetét vizsgálva, kitűnik: egy-két átkötő mondatos narrációt követően folytonosan párbeszéd, feszült kérdés-feleletek sorjáznak. Az ismétlésekkel spirálos az emelkedés, és a fokozás meghatározza a belső tagoltságot. Melyben a görög dráma szerkezete is elősejlik: így a mítoszi EGY szétnyílik. A Kórus itt az elbeszélő, s az Anya és a Fekete madár a fő viaskodó, s egy-egy mondatra megszólal a mennyben az Úr, és a pokol angyalai is tiltakoznak, mondván: nem ők hozták a háborút a Földre. Ég-Föld-Pokol – mindhárom tartományban Anna számonkérően keresi szerelmetes halottjának gyilkosát. Tamási néhány lapnyi misztériumdrámában kutatja hősével az Ősöket; kedvesének halálát, a háborút, a pusztulás indíttatását. Említettük, Tamási a történelem két végzetes eseményét egyként élte meg, így a háborúban odapusztult katonakedves a kétszeres veszteség sűrített jelképe. Tamási életéből is érinti az attitűdöt; novellagyűjteményének (1942) bevezetőjében írta: „amikor hazajöttem, legnagyobb és örök kedvesemet vesztettem el: Erdélyt...”

Sem Szabó Dezsőt, és senki mást nem klónozik Szép Domokos Anna szenvedélyes ragaszkodása, keresése az igazságnak. Tamási Áron – ő maga a balladadráma: mennyet és földet bejáró, felderítő Odüsszeusz. Greguss Ágosttól Vargyas Lajosig egyetértő vélekedés: a székelly ballada jobbára zárt történetet, családi, falubeli, szerelmi drámát beszél el. Aranynál is így tapasztalhatjuk. Tamási Áron eltér a szokott dramaturgiától, mert Annát kiszabadítja a földi bolyongásából, és kozmikussá tágítja zárandoklatát. Midőn kimondatik az ő ok: a „földnek fajzatjai” csinálták a háborút, Szép Domokos Anna a Hold és a Nap képiiben kiáltja átkát: „Verjen meg az Isten, háborúcsinálók!”

ÁTOK zeng az űrből. Mintha Euripides *Trójai nőkjéből* Hekabé jajdulása visszahangzana: „Minden csapásnak, a mely ért, a csúcsa ez: / Elhagyni földem, látni égő városom /... Oh istenek! De miért is hívom őket én? / Máskor se hallgattak meg, hasztalan' hívám. / A tűzbe, rajta! Legdicsőbb halál nekem / Hazámmal együtt elhamvadva halni meg” (Csengery János ford.). Tamási Annája árnyalatos

stációjárással és fokozással fogy ki földi voltából. Édesanyja előbb kérleli, mert: „néznek az emberek”, aztán hívogatja délebédre, mert: „rágnak az emberek”; esti harangszókor: „ráncigálni kezdé”, mert: „elpusztítanak szájokkal a népek”. De az anyai hívás hiábavaló: Szép Domokos Anna nem tér haza, mire az anyai átok: „testödet ne lássam, hírödet ne halljam”. A dráma fokozódik: anyjából kifogyottan ugyan merre vezessen Anna földi bolyongása? Mondottuk, a székely ballada, avagy Arany János jobbára zárt történetben beszél el a megrendítőt, a keserveket. Tamási balladájának földje fölött azonban lyukas a tető, a magosság, az író fölszárnyaltja holtta árvult lányát, s a misztériumot a kozmikusba emeli. És Holdasszony és Napasszony képébe öltözteti Szép Domokos Annát, aki emberi kifosztottságában a mindenségből villámoz a Földre, a háborúcsinálókra. És a végső képzelt színi jelenetben lányától elhagyottan ott áll az édesanya is. Megfogant az átka: sem testét nem láthatja, sem hírét nem hallja – a föld üressé lett... Sartre átiratában, Illyés Gyula fordításában a *Trójai nők*ben pedig Hekabé így átkozódik a megtörtént fölött: „Csak háborúzzatok, hülye halandók, / Úgyis megdögöltök mind.” Tamási Szép Domokos Annája nem tud ily kívülállóan ítélkezni, ő megszenvedett érdekltként istenverést szór a bűnösökre.

1918–1929: a Szép Domokos Anna valóságos zenei kompozíció. Tamási Áron emberi és írói évtizedének és székely népe sorsának összegzése, átokban tajtékzó helyzetjelentése. Árvaság és becsapottság. Kodály otthonában, a dalok árjában s az együttlét éles, szinte vakító fénykörében megtisztítva a mindennapok uszadékától, látva-látja a Megtörténtet. Amely ígérheti a Jövőbe tekintő tiszta szemet. Amit megváltásnak is nevezhetünk. Mircea Eliade írta: „Óvakodni kell attól, hogy feledésbe merüljön, mi ment végbe az idők kezdetén. Az igazi bűn a felejtés... A személyes emlékezés nem játszik szerepet, csak a mítikus eseményre való emlékezés számít, mert csak ez teremtő jellegű, ennél fogva emlékezésre érdemes. A mítoszban az *igazi történelem, a conditio humana* történelme őrződik meg. A mítoszban tehát mindenfajta viselkedés alapelveit és mintáit kell megkeresni és helyre állítani” (*A szent és a profán*).

Farkaslakától a Mindenségig, a szenvedésben kitisztul a világ.

Egy protokolltól ment modern magyar drámagyűjtemény első darabjának a Szép Domokos Annát állítanám.

IRODALOM

Ablonczy László: *A szivárvány alatt* (Kaláka Könyvek. Sepsiszentgyörgy, 1997); Ablonczy László: *Bartók Béla kertjében* (Püski K., 2003); Arany János *Összes költeményei, I.* (Szépirodalmi K., 1955); ifj. Bartók Béla: *Apám életének krónikája* (Helikon K., 2006); *Balladák Könyve*. Kallós Zoltán gyűjtése (Szabó T. Attila gondozásában. Kriterion K., 1971); *Benedek Elek Irodalmi levelezése, I–III.* (Közzevetszi Szabó Zsolt. Kriterion K., 1979); Bertha Zoltán: *Székely Homérosz* (Kairosz K., 2002); Eliade, Mircea: *A szent és a profán* (Ford.: Berényi Gábor és M. Nagy Miklós. Helikon K., 2019); Eősze László: *Kodály Zoltán életének krónikája* (Zeneműkiadó, 1977); *Euripides drámái, II* (Ford., bev.: Csengeri János. MTA, 1915); Féja Géza: *Tamási Áron alkotásai*

és vallomásai tükrében (Szépirodalmi K., 1967); Féja Géza: *Lapszélre* (Szerk., szöv. gond.: Féja Endre. Szépirodalmi K., 1982); Greguss Ágost: *A balladáról* (Franklin K., 1886); *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája, I-II* (1924–1944. Közzéteszi: Marosi Ildikó. Kriterion, 1979); Hunyadi Sándor: *Téli sport/Családi album* (Athenaeum K., 1934); Hunyadi Sándor: *Álmatlan éjjel* (Vál., szerk.: Vécsei Irén. Szépirodalmi K., 1970); Ignác Rózsa: *Ikerpályáimon* (Gondolat K., 1985); Imre László: *Arany János balladái* (Tankönyvkiadó, 1988); *Így láttuk Kodályt* (Szerk.: Bónis Ferenc. Zeneműkiadó, 1982); Izsák József: *Tamási Áron* (Bukarest, Ifjúsági K., 1969); Kacsó Sándor: *Fogy a virág gyűl az iszap* (Kriterion, 1974); *A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság levelesládája* (Sajtó alá r., jegyz.: Marosi Ildikó. Kriterion K., 1973); Kodály Zoltán: *Közélet, vallomások, zeneélet* (Vál., szerk.: Vargyas Lajos. Szépirodalmi K., 1989); Kosztolányi Dezső: *Színházi esték, II* (Összegyűjt., jegyz.: Réz Pál. Szépirodalmi K., 1978); Kötő József: *Fejezetek a romániai magyar dráma történetéből* (Dacia K., 1976); Kriza János: *Vadrózsák* (Gond.: Faragó József. Kriterion K., 1975); Kuncz Aladár: *Kritikák, portrék, tanulmányok, II* (Szerk., szöv. gond.: Filep Tamás Gusztáv és Juhász Andrea. Kriterion K.–OSZK, 2019); Láng Gusztáv: *Tamási Áron novellái* (Székelyföld, 2006/1); Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma* (Pallas K., 2004); *Magyar Népballadák* (Szerk., bev.: Ortutay Gyula, Vál., jegyz.: Kriza Ildikó. Szépirodalmi K., 1968); Mikó Imre: *Huszonkét év* (az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem K. Bern., 1987); Molter Károly: *Buborékharc* (Kriterion K., 1980); Muhoray Elemér–Bartók János: *Magyar Balladamondó könyve* (Szépmíves Műhely K., é. n.); Németh László: *Két nemzedék* (Magvető–Szépirodalmi K., 1970); Pomogáts Béla: *A transzilvánizmus. Az Erdélyi Helikon ideológiája* (Akadémia K., 1983); Radnóti Zsuzsa: *Cselekvés-nosztalgia* (Magvető K., 1985); Sipos Lajos: *Tamási Áron* (Elektra K., 2006); Szabédi László: *Enyém ez a történelem* (Vál., előszó: Kántor Lajos. Magvető K., 1980); Szabó Dezső: *Az elsodort falu, I-III* (Genius K., é. n.); Z. Szalai Sándor: *„Hit a harcban, remény a bajban” – Pályakép Tamási Áronról* (Szépirodalmi K., 1991); *Székely népballadák* (Vál., magyarázta: Ortutay Gyula. Buday György fametszeteivel. III. kiad. Egyetemi Ny., 1948); *Színház és rítus* (Szerk.: Visky András. Tamási Áron Állami magyar Színház. Jókainé Laborfalvy Színházpártoló Alapítvány. Sepsiszentgyörgy, 1997); Tamási Áron: *Szűzmáriás királyfi* (Erdélyi Szépmíves Céh, é. n.); *Tamási Áron összes novellái* (Révai K., 1942); Tamási Áron: *Virrasztás* (Révai K., 1943); Tamási Áron: *Vadrózsa ága* (Bev.: Illés Endre. Szépirodalmi K., 1967); *Tamási Áron összes novellái, I-II* (Összegyűjtötte, szöv. gond.: Z. Szalai Sándor. Szépirodalmi K., 1979); Tamási Áron: *Jégtörő gondolatok* (Összegyűjt., jegyz.: Tamási Áronné Bokor Ágota, Z. Szalai Sándor. Szépirodalmi K., 1982); *Tamási Áron színjátékai, I-II* (Gond.: Z. Szalai Sándor, függelék: Ablonczy László, jegyz.: Z. Szalai Sándor, Ablonczy László. Szépirodalmi K., 1987); Tamási Áron: *Gondolat és árvaság* (Szerk., jegyz.: Nagy Pál. Palatinus K., 2000); Tamási Áron: *Ölélő szeretettel. Válogatott irodalmi levelek* (Palatinus K., 2008); Tamási Áron-émlékszáma (*Alföld*, 1974/12); Tamási Áron emlékezete (*Tiszatáj*, 1991/6); Tompa László: *Versek* (Bev.: Veress Dániel. Bukarest, Irodalmi K., 1963); *Új Testamentom* (Ford.: Károli Gáspár. Kálvin K., 2009); Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa, I* (Zeneműkiadó, 1976).

Köszönöm Abloncz Balázs segítségét történelmi kérdésekben.

A tanulmány fejezet a magyar népballada és a népi színjáték XX. századi kapcsolatát áttekintő monográfiából.

Helyreigazítás

A *Hitel* 2020. októberi címlapján tévesen szerepel Iványi Márton neve. Elnézést kérünk érte!